

JAARBOEK

VAN HET

NEDERLANDSCH GENOOTSCHAP

VOOR

MUNT- EN PENNINGKUNDE

ONDER DE ZINSPREUK

„Concordia res parvae crescunt”

TE

AMSTERDAM

XXIX. 1942.

AMSTERDAM

UITGAVE VAN HET GENOOTSCHAP

1942.

KORTE BIJDRAGEN

I. Gouden Handelspenningen

door Dr J. W. A. van Hengel.

De *Nederlandsche Muntwet* van 1901 noemt in Artikel 2 als munt zonder de hoedanigheid van wettig betaalmiddel den gouden dukaat. Deze munt, met een gewicht van 3.494 Gram en een gehalte van 983 duizendsten, kan volgens Artikel 3 van bovengenoemde Wet aan 's Rijks Munt voor particuliere opdrachtgevers worden aangeemaakt, indien de werkzaamheden voor het Rijk dit niet verhinderen, terwijl voorts de aanmaak niet verplicht is bij aanbieding van partijen goud welke minder dan 100 K.G. wegen. Indien een aanmunting is aanvaard, dan ontvangt de opdrachtgever zijn geheele, door hem geleverde, partij goud terug in den vorm van de bovengenoemde dukaten, waarvoor hem een bedrag aan muntloon wordt berekend. De bepaling van den prijs van een dukaat wordt dus gevormd door den inhoud aan fijn goud, verhoogd met het muntloon en eventueele transportkosten. Deze prijs bedroeg vóór de devaluatie in 1936 f 5,75, terwijl de eenige dukaten, welke sindsdien in 1937 zijn geslagen, berekend zijn voor f 7,25 het stuk. In Nederland vond men deze munten nooit in de circulatie, de aanmaak is dan ook uitsluitend gericht geweest op Ned. Indië, waar deze stukken door de inlanders hetzij voor het dragen als sieraad, hetzij voor verdere verwerking tot nieuwe sieraden, gevraagd werden. In Ned. Indië gevestigde banken waren dan ook veelal de opdrachtgevers voor aanmuntingen van dukaten. In de jaren tusschen 1920 en 1930 hebben nu eenige andere gouden handelspenningen hun intrede

gedaan, waarbij klaarblijkelijk de bedoeling heeft voorgezeten om stukken van grooter gewicht te verkrijgen, welke echter door een bevoegde instantie op gewicht en gehalte waren gecontroleerd. Als zoodanig hebben gefundeerd de N.V. SCHÖNE'S ESSAIEER-INRICHTING EN HANDEL IN EDELE METALEN te Amsterdam, en 's RIJKS MUNT.

In de eerste jaren is door de N.V. SCHÖNE overgegaan tot aanmaak van een penning van ongeveer 50 Gram, waarvan hierbij een afbeelding is weergegeven in Fig. 1.

Fig. 1.

Deze stukken hadden een diameter van 40 m.m. en waren voorzien van een kartelrand; de opdrachtgever blijkt de NED. INDISCHE HANDELSBANK te zijn geweest. Het gewicht en gehalte werden ingeklopt.

In 1925 zijn voor den aanmaak van een ander soort handelspenningen de werkzaamheden aan 's RIJKS MUNT begonnen. Voor deze stukken, welke eveneens voor de NED. INDISCHE HANDELSBANK werden vervaardigd, ontving 's RIJKS MUNT het goud door bemiddeling der N.V. SCHÖNE. Het gewicht dezer stukken stelde men op 20 Gram met een diameter van 27 m.m., terwijl er met een gladden rand zou worden gemunt. Een afbeelding der stukken wordt hierbij gegeven in Fig. 2. Als blijkt dat de vervaar-

Fig. 2.

diging aan 's Rijks Munt heeft plaats gehad, draagt een der zijden het muntteeken daarvan (Mercuriusstaf). Ook hier is op den penning het gewicht (20,0) en gehalte (996,0) vermeld, terwijl de andere zijde het essayeesteeken van K. C. SCHÖNE draagt. Van deze stukken is in de jaren 1925 tot en met 1928 een aantal van 105.606 stuks aangemaakt; er kan aangenomen worden dat alles naar de Koloniën is verscheept om daar te dienen voor de vervaardiging van sieraden. Een gedeelte der penningen is afgeleverd met een gehalte van 995,0, waarbij een dienovereenkomstig gewijzigde stempel is gebruikt.

In hetzelfde tijds-interval ongeveer is door de NED. HANDEL-MAATSCHAPPIJ overgegaan tot den aanmaak van kleine baartjes goud met afmetingen 75×32 m.m., en een gewicht van 8,67 ounces (269,67 Gram). Ook dit is bedoeld geweest om goud in een voor kleine goudsmiden beter bereikbaren vorm beschikbaar te stellen; de gewone handelsbaren n.l. wegen ± 13 K.G. Oorspronkelijk zijn dergelijke goudbaartjes zonder eenig verder kenteeken, behoudens het gehalte dat ingeklopt werd, in den handel gebracht.

Hiermede heeft zich het Agentschap Singapore der NED. HANDEL-MAATSCHAPPIJ belast. Toen echter de fabricage aan 's RIJKS MUNT werd opgedragen, is er getracht om de vervaardiging aan de munttechniek aan te passen. De baartjes zijn toen geslagen met een stempel, dragende als opschrift:

N · T · S · ¹⁾	
WEIGHT	ASSAY
8.67 oz.	999 (resp. 997.4)

De baartjes zijn in 2 gehalten vervaardigd, n.l. 999 en 997.4.

Fig. 3.

¹⁾ Afkorting van Netherlands Trading Society.

Tenslotte is men gekomen tot een ronden vorm voor het blokje goud dat, bij een gewicht van 8,67 oz. en een gehalte van 999, een diameter van 50 m.m. had, terwijl het van een fijnen kartelrand werd voorzien. Een afbeelding van dezen handelspenning wordt hier gegeven in Fig. 3; beide zijden droegen eenzelfde gravure, waarop ook weer het muntteken (de Mercuriusstaf) voorkomt. De aanmaak dezer penningen is beperkt gebleven tot een levering van 50 stuks met gehalte 999 en 50 stuks met gehalte 999.8; voor deze laatste stukken is uit den aard der zaak een dienovereenkomstig gewijzigde stempel gebruikt.

Utrecht, Juni 1942.

Dr J. W. A. VAN HENGEL.

I. Een penning uit 1735 op een 25-jarig huwelijk.

DIRKS beschrijft in *Repertorium* deel III onder No. 552 een aardigen familiepenning van M. HOLTZHEY van 19 Augustus 1735 op het 25-jarig huwelijk van (omschrift voorzijde) „VAN OYEN MET VAN ROYEN” (die) HUN ZILVRE PALMEN STROOYEN”. Mijne verz. Hij vraagt in een noot: Hoe waren de voornamen van deze jubilarissen? Ook de *Catalogus van het Rijkspenningkabinet* No. 2529 vermeldt geen voornamen of voorletters.

Herhaaldelijk heb ik tevergeefs getracht omtrent dit zilveren bruidspaar iets te weten te komen, wat mij eindelijk is gelukt.

Den 1sten Augustus 1710 had de kerkelijke ondertrouw te Amsterdam plaats van PIETER VAN OYEN van Leiden, oud 28 jaar, wonende in de Warmoesstraat, wiens ouders waren overleden, geassisteerd door PIETER MARTENS, en NIESIE VAN ROYEN van Amsterdam, oud 24 jaar, wonende op de Brouwersgracht, wier ouders eveneens overleden waren, geassisteerd door haar broeder TIJMEN VAN ROYEN.

Hun huwelijk werd 19 Augustus 1710 voltrokken in de Nieuwe Kerk door ds. HONDIUS.

Den 13den Juni 1711 werd PIETER VAN OJEN (sic) winkelier, man van NIESJE VAN ROOJEN (sic), dochter van TIJMEN WILLEMSZ. VAN ROOJEN, in zijn leven metselaar en poorter, als behuwdpoorter van Amsterdam ingeschreven.

† W. K. F. ZWIERZINA.

III. Een knappe kunstproef van een 70-jarigen medailleur

In Juli 1942 werden aan 's-Rijks Munt te Utrecht de eerste afslagen gemaakt van den penning voor trouwe dienst bij de Domaniale Mijn-Maatschappij N.V., te Kerkrade, naar het modellé van den medailleur J. C. WIENECKE te Bilthoven, die op 24 Maart van dat jaar zijn 70sten verjaardag mocht vieren.

Voorzijde: De bovengrondsche werken van een steenkolenmijn met heftoren.

Omschrift: DOMANIALE MIJN-MAATSCHAPPIJ N.V.

Keerzijde: Boven het gladde veld, bestemd om er een opschrift in te graveeren, omgeven door slingers van eiketakken, een mijngang, rondom omgeven door mijnhout en waartegen een brandende mijnlamp. Er onder het ongekroonde wapen van Kerkrade, waarboven uitkomt een bisschop met zwaard, rustend op mijnwerkersgereedschap, tusschen: KERK - RADE.

Brons met oog en ring, 32 m.m., mijne Verz.

† W. K. F. ZWIERZINA.

IV. Belooningsgeldstukken van het gesticht Coudewater

Bij de psychiatrische inrichting Coudewater te Rosmalen zijn sedert 1928 voor de verpleegden als belooning geldstukken in gebruik waarvan de beschrijving is als volgt:

Voorzijde: In een binnenrand versierd met enkelvoudige lauwerbladen het cijfer 1 (resp. 10 of 30), ter aanduiding van de waarde van het stuk.

Randschrift: PSYCHIATRISCHE INRICHTING · COUDEWATER ·

Keerzijde: In een binnenrand de afbeelding van het ovale zegel van het klooster der Birgittijnen, zijnde onder een gothiek baldakijn de beeltenis van de H. Maagd MARIA met het Kindeke op den arm. Ter weerszijden van het zegel zeven horizontale streepjes ter versiering, waarvan de middelste den kring raakt. Het zegel stelt voor het naar rechts gewende staande beeld van de H. BIRGITTA in een gothischen tempel.

Randschrift: · CONVENTUS SORORUM AD AQUAS FRIGIDAS · ·

Deze stukken worden wekelijks aan die patiënten uitgekeerd, die zich gedurende de arbeids-therapie bijzonder verdienstelijk maken; voor hen zelf als een belooning en voor degenen, die minder goed hun best doen als een prikkel om eveneens goed te werken, opdat zij ook deze munten ontvangen.

Aan de inrichting is een winkeltje verbonden waarin een en ander voor de munten kan worden gekocht.

Het bestuur der inrichting heeft dit eigen geld ingevoerd, omdat het uitbetalen in gewone munt voor vele patiënten niet practisch werd geoordeeld.

De penningen zijn van Duitsch maaksel, wat ook duidelijk uit den vorm der cijfers blijkt.

Volledigheidshalve zij hier het volgende omtrent Coude-water aangeteekend. De overbevolking van het Arckelsgesticht voor zinneloozen te 's-Hertogenbosch, op grond van het testament van REINIER VAN ARCKEL van 26 November 1442 in het leven geroepen, deed de twee aanwezige geneesheeren Dr. VAN DEN BOGAERT en Dr. POMPE besluiten buiten de stad een nieuw gesticht te openen, waartoe de koninklijke vergunning den 2 Augustus 1870 verleend werd. Men koos daartoe het uitgestrekte goed Couwater, waar men vele en zeer doelmatig ingerichte gebouwen uit den grond deed verrijzen.

Couwater was daarmede teruggekeerd tot zijn oorspronkelijke bestemming ad pios usos. In 1434 werd toch te dier plaatse door de rijke weduwe MILLE VAN KAMPEN, die het verlangen koesterde een Birgittijnerklooster te stichten, een dubbelklooster van die orde gegrondvest. Het was oorspronkelijk woeste grond, door de landlieden gebruikt voor hun bijenstallen. Hiermede hangt samen het verhaal der stichting. In die dagen had namelijk de landman PETER DE GORTER er zijn bijenhal. Op zekeren nacht hoorde hij in een der bijenkorven een buitengewoon geluid, dat hem meer een hemelsch gezang scheen te zijn dan het gegons van bijen. De man nam den korf en ontwaarde daarin een kerkje met twee kloosters door de bijen in allerwitste was uitgevoerd. Spoedig deed het verhaal de ronde en kwam ook MILLE ter oore. Het verlies van haar man spoorde MILLE waarschijnlijk aan zich te begeven in de orde der H. BIRGITTA, de Zweedsche Heilige, die na den dood van haar echtgenoot bijna een eeuw vroeger een nieuwe orde had gesticht, toegewijd aan de H. Maagd¹⁾ en levende volgens den regel van den H. AUGUSTINUS. MILLE noemde hare stichting Mariënwater.

Dit klooster, in 1566 bij den beeldenstorm naar het schijnt gespaard, werd in 1572 onder den druk der omstandigheden ontruimd. De kloosterlingen begaven zich

¹⁾ De meeste kloosters dragen den naam van MARIA, als Marienboom bij Kleef, Mariengraf bij Florence, Mariarefugie te Uden, Marienkroon te Straalsund, enz.

naar den Bosch, waar zij tot na November 1583 bleven ²⁾. In 1591 waren de nonnen weer op Couwater. Eerst na den vrede van Munster van 1648 ³⁾ werd het klooster opgeheven en de goederen tot Domein verklaard. De paters verhuisden in 1652 naar Hoboken, waar CONRADUS graaf van Ursel en Heer van Hoboken met zijne echtgenootte MARIA VAN ROBLES een nieuw convent gesticht had. De nonnen zouden onderhouden worden totdat zij waren uitgestorven. De laatste, MARIA VERDONCK, overleed 7 October (dus op den feestdag van de H. BIRGITTA) 1711 in den hoogen ouderdom van bijna honderd jaar. Tersluiks hadden de nonnen intusschen novicen aangenomen, zoodat, toen de Staten op 25 Februari 1713 besloten het klooster met terrein te verkoopen, de priorin met de nonnen een goed heenkomen zocht naar Uden.

Coudewater kwam nu aan HERMAN CREMERS, erfsecretaris van Rosmalen, en later aan verschillende andere particulieren. Na den dood van haar echtgenoot FRANS JULIUS JOHAN DE BLOEQ VAN SCHELTINGA verkocht zijne weduwe, eene freule BOWIER, wier vader langen tijd op Coudewater woonde, het goed in Augustus 1870.

M. A. BEELAERTS VAN BLOKLAND.

²⁾ Oudere schrijvers als FOPPENS, *Historia Episcopatus Silvaeducio* pp. 297 en 309, en deszelfs vertaler VAN DE VELDE gez. Honselaar in *Oudheden en Gestichten van 's-Hertogenbosch* pp. 612 en 637, geven verhalen over verwoesting en verbranding. Ook SCHUTJES, *Gesch. v. h. Bisd. 's-Hertogenbosch* V p. 593 vertelt over heiligschennis en plundering. Het door hem aangehaalde relaas van den procurator broeder CLAES GHEERTSONE, te vinden bij PROSPER CUYPERS, *Troubles Religieux* p. 377, meldt niets van gewelddaden. Terecht spreekt SCHUTJES dan ook de brandstichting tegen, t.a.p. p. 594 n 2.

³⁾ Dr. HERMANS, *Bijdragen* I p. 196.